

KARIS GULLHJØRNE

MELLOMØYEBLIKK OG GODE PAUSER

Kari Martinsen, er sykepleier med magistergrad i filosofi og dr. philos. Hun er professor i sykepleievitenskap ved Høgskolen i Harstad og Harald-splass diakonale høyskole. Hun ble i 2011 utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden "for sin innsats innen sykepleie". Kari Martinsen har skrevet en rekke bøker og artikler innen omsorgsfilosofi, historie og sosialpolitikk.

Hensikten med denne artikkelen er å komme nærmere fenomener som tenkning og undring. Det er fenomener som er viktige bestanddeler i et faglig skjønn. Skjønn har alltid stått sentralt i profesjonelt arbeid i helsevesenets rom. I dag er skjønnet truet av hektisk virketrang, der ulike registreringer av tidsforbruk, dokumentasjon, utfylling av skjemaer og oppfyllelse av behandlingsgarantier fyller stadig mer av hverdagen. Det er derfor betimelig å sette søkelyset på tenkning og undring som skjønnet beror på. Omdreingspunktet i denne artikkelen er utleggingen av den danske livsfilosofen Ludvig Feilbergs begrep "mellomøyeblikk", for så å poengtere det rom mellomøyeblikket gir for frirom til å tenke og å undre seg..

MELLOMØYEBLIKK

Ludvig Feilberg (1849-1912) var ikke akademisk utdannet, men var lærer ved Landbohøyskolen i København. Han utleder en levelære av egen livserfaring, og han beskriver ulike tilstander der det er mer eller mindre liv i vår måte å være til på. Den danske filosofen Mogens Pahuus skriver om dette:

"I sit første skrift Om størst udbytte af sjælevner vil Feilberg forsøge at finde frem til, hvad der karakteriserer de tilstande, hvor vi bliver mer levende, hvor der dukker mulighetsværdi op i os, altså disse tanke- og følelsesblink, som er tilstede i ethvert frisk øjeblik, i enhver lykkelig stemning. Sådanne blink ligger til grund for al nytænkning og åndelig rørelse, men skal der komme resultater ud af mulighetsværdien, altså en egen udvikling, må disse blink føres videre til ordnede tankeformer, og dertil kræves flidsværdi" (Pahuus, 2002:132).

De tilstander der vi er mest levende er tilstander med mulighetsværdi, med rom for tanke- og følelsesblink der nytænkning kan skje som en "åndelig rørelse". Samtidig som vi må arbeide med disse tilstander slik at de kommer inn i ordnede tankeformer, og til det kreves flidsverdi. Men vi må ikke ordne så meget at

vi tar livet av det levende i oss og omkring oss. Vi må ikke lukke for mulighetsværdien for nytænkning. For at nytænkning skal kunne finne sted er det nødvendig å åpne opp for tenkningens bevegelighet. Det handler om å våge å oppheve bestyrelsen av sin egen tilværelse, ikke å styre seg selv etter plan og orden, men glemme sin egen bestyrelse noen øyeblikk for å gi rom til at følelses-blinkene kan komme. Feilberg bruker blant annet ordet mellomøyeblikk om denne måten å være til på. Mellomøyeblikk er en måte å være tilstede på før følelses-blinkene kommer, det er å kunne gi rom for at de melder seg og med dem nytænkningen og

den åndelige bevegelsen. Flidsverdien, som er knyttet til vår forståelse og tenkning, forutsetter mellomøyeblikkene for at den ikke skal stivne i begrepsoppstillinger og kategorier, og mellomøyeblikkenes rom for stemninger og følelser trenger flidsverdien for ikke å bli utflytende.

ROM FOR NYTENKNING

For at nytenkning skal skje forutsetter det at flidsverdi og mellomøyeblikk forholder seg til hverandre i en vekselvirkende bevegelse.

I den samme tekst av Feilberg som Pahuus utlegger, skriver Feilberg selv om mellomøyeblikk. Jeg siterer Feilberg om mellomøyeblikk etter Pahuus:

”En anden type er mellemøjeblikke, som for eksempel når man har siddet og læst og holder en lille pause. ... Man er endnu halvt ved bogen, men dog ikke ved bogen. ... Man befinder sig i en ejendommeligt omløbende ... tilstand, uden plan og orden. Sådanne øjeblikke hører til sjælens bedste. Der er intet, hvorved tankerne bedre trives end sådan at være uden bestyrelse. Stemninger og indfald, finere og skarpere forståelse af, hva man nys læste, dukker op i saadanne minutter” (Pahuus, 2002: 133).

Tenkning trives ved å være uten bestyrelse, uten plan og orden. Det er å slippe opp, å være bevegelig. Tenkning er flytende, men ikke utflytende. Det er ikke fri assosiasjon, men det er å holde på med noe (lese i boken som Feilberg skriver), og samtidig ta en liten pause, åpen mottagende for stemninger som melder seg i mellomøyeblikket som etterklanger av inntrykk

fra lesingen. Det er ikke å gå ut av det en holder på med, men å være ved, der en i tid kan gå frem og tilbake i og med seg selv og med språket. Her kan tanken få flukt og fart. Mellomøyeblikket gir rom for erindring. Noe blir levende i oss, vi minnes noe, noe kan falle oss inn og vi kan undres (1). Det vi minnes eller blir erindret om, kan slå ned i oss som i et lynglimt, vi har ikke tenkt tanken før. I erindringen som er en nåtidig hendelse, forsøker vi å skape en sammenheng ved at vi selv er frembringende i forhold til det i fortiden vi minnes. Vi er medfrembringende i nåtiden om hva vi erindrer. Ut fra det levende nå blir vi minnet om noe som bringer oss på noe annet, og ved erindringens kraft skapes en sammenheng. Erindring er ikke det samme som å huske noe. Hukommelsen er fastlagt og presis, den har ferdige referanser utenfor seg. Vi konstaterer noe. I erindringen derimot, er vi medfrembringende og skapende. Vi kan redigere i den, velge ut og legge til. Erindringen gir oss rom til å undres, samtidig som tanken kan ha flukt og fart. Tenkning er både å la noe komme og la noe gå, det er å være bevegelig og åpen for stemninger vi mottar for det som har gjort inntrykk på oss, og stemninger som melder seg som etterklanger av inntrykket i mellomøyeblikkene.

MELLOMØYEBLIKK OG UNDRING

Mellomøyeblikk handler om å ha et rom – et stemt tankerom – der en kan tenke på noe annet mens en gjør noe. En er konsentrert til stede i situasjonen, og uten å gå ut av den kan tanken få vandre

og en kan bringes til en undring, og det kan føre til at situasjonen sees i et annet lys. Et eksempel fra sykepleiens hverdag kan anskueliggjøre tenkning og undring kan være. En operasjonssykepleier forteller:

”I forbindelse med et operativt abdominalinngrep er stemningen på operasjonsstuen spent. Pasienten som blir operert for kreft, viser seg å være vanskelig å operere. Stemning, lukt og farger minner operasjonssykepleieren om en tidligere situasjon, der en plutselig blødning nesten tok livet av pasienten. Hun gjenkjenner som i et lynglimt noe fra denne tidligere situasjonen, og plutselig slår en tanke ned i henne, en tanke hun ikke har tenkt på før. Hun ser for seg en annen måte å forholde seg til den aktuelle situasjonen på, og hun våger å handle på den. Hun sier til operasjonsteamet at ekstra utstyr må inn, slik at beredskapen er større hvis det skulle oppstå uventede blødninger. Samtidig foreslår hun bruk av mer atraumatiske instrumenter, også med tanke på å forebygge. Disse innspill fra operasjonssykepleieren gjør noe med hele stemningen, og teamet stemmer seg inn på en ”ny kanal”, og det skjer en endring i måten å arbeide på for å hindre blødning” (Martinsen, 2012: 35, eksemplet fortalt av G. Dåvøy).

Operasjonssykepleieren i eksemplet over var faglig konsentrert til stede i det hun holdt på med. Hun fikk en fornemmelse av hva som sto på spill i situasjonen og gjenkjente i den noe fra en tidligere lignende situasjon. Det førte til at hun plutselig så noe annerledes, hun så en utvei, fikk teamet med på tanken, og de handlet sammen.

Kan vi si at dette hadde med undring å gjøre? Ja, for selv om det måtte handles hurtig der og da, var det viktig at sykepleieren maktet å stille inn kroppen i en langsom undring, der fornemmelser og erindring kunne få vokse frem.

Mellomøyeblikkets undring har således ikke med minutter og sekunder å gjøre, men om en måte vi er til stede på i situasjonen. Undring forutsetter en kroppslig og mental langsomhet, selv om handlingen noen ganger må skje hurtig, som i eksemplet over. Undring kan også skje i situasjoner som ikke først og fremst kaller på handling, men på tilstedeværelse. Her kan et litterært eksempel være opplysende og allment gjenkjennelig. Mer enn noen annen har Brorson uttrykt hvordan naturens stemninger berører oss til undring og som går ut over ordenes uttrykkskraft:

"Hvad skal jeg sige, når jeg går

blandt blomsterne i enge,

når fuglesangen sammenslår

som tusind harpestreng?

Hvad skal jeg sige, når jeg ser,

hvor stjerneflokken blinker,

hvor mildt enhver imod mig ler

og op til himlen vinker?

Hvad skal jeg sige? – Mine ord

vil ikke meget sige
(Brorson (1734), 1994)

Å undres er langsomt å kunne åpne seg mot det forunderlige at noe overhodet er, med takk for det som det beriker oss med uten at det skal brukes til noe. Det er en undring over det ved tilværelsen som vi ikke har skapt og heller ikke har makt over. Undringen setter oss i en stemt tilbakeholdenhet, der det skjer noe med mennesket som undres. Noe kommer til det, noe som angår det, noe betydningsfullt i tilværelsen som det er ute av stand til å begripe og å sette ord på, noe som er uuttømmelig og gåtefullt.

UNDRING OG LIVSFENOMENER

Vi kan med Brorson undres og forundres over at noe er. Det er flere at-heter ved livet, og de hører til våre eksistensielle grunnvilkår som vi har fått livet å leve på og med. Det er fenomener som at livet er sårbart, at vi er skrøpelige og feilende mennesker, at vi er avhengige av hverandre og utlevert til hverandre i ansvar og maktforhold, at vi alltid er sansende og alltid forsøker å forstå noe av det som berører oss i sansningen, at lidelsen hører livet til, at livet er endelig og at vi skal dø, men også at livet bæres av fenomener som tillit, håp, barmhjertighet og nestekjærlighet. Disse fenomener er ubetvilelige og gjenkjennbare. Vi kjenner alle stemninger som knytter seg til dem, for eksempel å stå med et stykke av et sårbart menneske i sine hender, og vi har i livet selv kjent hva det betyr at andre viser oss omsorg. Å være i mellomøyeblikkets åpne undring kan føre oss nærmere disse eksistensielle grunnfenomener ved livet.

Mellomøyeblikket og undringen synes å være i en beklemt posisjon i et helsevesen som styres av målrettet tenkning og i stor grad begrenses til det problem- og kunnskapsorienterte

oppmerksomhetsfeltet. Det som er rådende, er den analytisk spørrende måten å være tilstede på. Spørsmålene drives frem av at en stadig skal vite mer. Det er ingen grenser for det en skal vite. Men har ikke undringen her sin plass, hvis livet ikke skal krenkes av vår viten? Er det ikke viktig å få være i mellomøyeblikkets undring der en beveges av noe en ikke helt vet hva er, hvor den spørrende holdning er åpen og avventende, tenkningen likeså? Er det ikke viktig at undringen kan få sette tenkningen i gang slik at den kan forstyrre kunnskap som er overmodig og sette tilstivnet kunnskap i bevegelse – for livets skyld? Det synes å være en stående utfordring i profesjonelt arbeid å kunne kombinere problemløsning og kunnskap med en undrende åpenhet. Det gjelder også å kunne møte pasientens og pårørendes undring, en undring som kan vokse frem også når livet merkes av tap, sorg og smerte.

AVSLUTNING

Det er viktig at vårt tankerom ikke bare er et intellektuelt rom, men at det blir et rom for stemte mellomøyeblikk. I et slikt rom kan vi få undre oss. Vi kan få et mentalt frirom for å la tankene få vandre, for så å vende tilbake til det vi holdt på med på andre måter. Når de stemte mellomøyeblikk får bevege vårt tankerom, blir det et rom som er mottakelig for inntrykk som kommer til oss, og som gir rom til å være rommelig i våre relasjoner til andre. Det er i et slikt rom at skjønnet kan få utfolde seg.

Skjønnnet er imidlertid i en trengt posisjon i dagens helsevesen. Det gis lite rom for mellomøyeblikk og undring som er så viktige i skjønnnet. Det er forventninger til disiplinering omkring vår arbeidsinnsats som kan begrense mulighetene for at mellomøyeblikket får rom. Og da fratras de profesjonelle – og de som skal ha gavn av deres arbeid – noe verdifullt. Det er derfor viktig å insistere på skjønnets kraft og betydning, og at det også må være rom for mellomøyeblikkenes undring som bringer mennesket i forhold til de eksistensielle grunnvilkår ved livet, at- hetene ved livet. Dermed blir heller ikke kunnskap det hele.

Note

1. I mellomøyeblikket kan noe falle oss inn, noe vi ikke har tenkt på før. Feilberg bruker i det tidligere nevnte sitat ordet innfall om dette. Den danske filosofen Knud Ejler Løgstrup (1905 – 1981) bruker også ordet innfall i sin tenkning. Løgstrup har slektskap til den samme livsfilosofiske tradisjonen som Feilberg tilhører, og som han har hentet inspirasjon fra. Løgstrup skriver om innfallet at det er en opplysende tanke som kommer av seg selv, men ikke uten forberedelse (Løgstrup, 2010: 15, Jensen, 2007:125-126). For en diskusjon av innfall ut fra Feilbergs begrep mellomøyeblikk og Løgstrups tenkning om inntrykket som alltid er stemt og som forløser innfall, se Martinsen, 2008.

Litteratur.

Brorson, H. A. (1994). ”Op, al den ting som Gud har gjort”, i Madsen, M., Grøn, J og Krøgholt, D. (red.). Folkehøjskolens Sangbog. Odense: Foreningens forlag.

Jensen, O. (2007). Fortellingen om K. E. Løgstrup. København: Forlaget Ainis.

Løgstrup, K. E. (2010, 1956). Den etiske fordring. Århus: Forlaget Klim.

Martinsen, K. (2008). ”Innfallet og dets betydning i liv og arbeid” i Klinisk Sygepleje, 22:1, 20-32.

Martinsen, K. (2012). Løgstrup og sykepleien. Oslo: Akribe

Pahuus, M.(2002). ”Ludvig Feilberg. Et dansk bud på en regulær ””, i Birkeland, R. (red.). Eksistens og livsfilosofi. København: Gyldendal, 131-152